

ÖTÖDIK RÉSZ.

A RENAISSANCE MAGYARORSZÁGON.

I. MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A JAGELLÓK KORA.

ASZAKADATLAN ÖSSZEKÖTTETÉS, amelyet Magyarország Itáliával szinte az Árpádok korától fogva ápolt, nem kicsinyendő szellemi közösséget teremtett a két ország nemzete között. Semmi sem természetesebb, mint hogy a XV. századbeli olasz művészet fellendülésével kapcsolatos nagyszerű megújulás hullámai is korán csaptak át hazánkba; korábban, mint Európa bármely egyéb országába.

Az olasz renaissance művészetnek útját Magyarországon a humanizmus egyengette, amelynek szelleme az Alpokon innen fekvő összes országok közül szintén nálunk érvényesült a legkorábban. Miként külföldön, nálunk is a humanizmus, az antik hatása alatt felpezsdülő új irányú műveltség volt a feltétele annak, hogy a csúcsiveskori művészet a renaissance-szal szemben háttérbe szoruljon. Épp azért, miként Európa többi országaiban a XVI. században, úgy nálunk a XV-ben szintén csak azok karolták fel a renaissance művészetét, akiknek lelkét a humanista műveltség minden ízében áthatotta. Minthogy ez utóbbira szert tenni Magyarországon egyelőre csak a főpapok és főurak közül volt módjában egyeseknek, a renaissance művészet pártolói a XV. században szintén csak ezek soraiból kerülnek ki.

A humanizmusnak s ezzel kapcsolatban az olasz renaissance művészetnek térfoglalása hazánkban már Zsigmond király korában kezdődött, aki gyakori utazásai közben maga is sűrűn került összeköttetésbe olasz humanistákkal. Az új művészet első pártfogója nálunk Ozorai Fülöp temesi főispán volt, eredeti nevén Filippo Scolari, aki Firenzéből szakadt hozzánk s Zsigmond király híres hadvezére lett. Vasarinak, az olasz művészek életrajzírójának kijelentése szerint Ozorai Fülöp, vagy amint firenzei honfitársai elnevezték, Pippo Spanno (Fülöp ispán) pártfogása kedvező fogadtatást biztosított nálunk minden olasz mesternek, aki Zsigmond király korában hazánkba került.

A XV. század első éveiben Ozorai Fülöp már egész sor olasz művészt

343. kép. Beatrix királyné domborműve a bécsi udvari múzeumban.

foglalkoztatott, többek közt egy névtelen bolognait, aki PELLEGRINO DELLA TARSIA tanítványa s alighanem fafaragó és intarziaműves volt. 1409-ben a firenzei MANETTO AMMATINIT foglalkoztatja. Ez 1384-ben született s 1450-ben Magyarországon halt meg; Firenzében azonban Magyarországon elért sikereinél is nagyobb mértékben az «Il Grasso Legnaiuolo» című tréfás elbszélés révén vált híressé, amelynek hősei kivüle Brunellesco és Donatello, a firenzei Quattrocentónak ez a két legkiválóbb mestere. Ők teszik csúffá pokoli elmésséggel kieszelt tréfájukkal a kövér asztalost, úgy hogy hazájában nincsen maradványa többé, s Magyarországra vándorol. Itt Ozorai Fülöpnek templomokat és palotákat épített, amelyek közül az ozorai palotát a firenzei Rinaldo degli Abbizzi is megcsodálta, aki mint hazájának követe 1426-ban fordult meg nálunk s a tolnamegyei Ozorát is útbaejtette. A firenzei követ Székesfehérvárott is járt s itt Ozorai Fülöp diszes sírkápolnáját tekintette meg. Ennek diszítését alighanem MASOLINO, a korai renaissance festészet úttörő mestere végezte, aki Ozorai Fülöp hívására 1425-ben költözött hazánkba s még 1427-ben is nálunk időzött. Olasz életirói szerint Ozorai Fülöp 1426-ban bekövetkezett haláláig 180 templomot, kápolnát és egyéb épületet alapított; rokonai közül Scolari András, mint váradi püspök, Scolari Kálmán mint a kalocsai érsekség kormányzója pártolta a hazájabeli művészetet. Egyéb olasz származású főpapok nálunk ezidőben még a következők voltak: Ioannes de Milanensibus váradi püspök, a firenzei eredetű Buondelmonte kalocsai érsek és Conradus de Cardinis váradi prépost, akik valamennyien mint a humanizmus képviselői az olasz művészetnek is hathatós pártolói lehettek hazánkban.

Ezek mellett az idegenek mellett a magyarság soraiból is termettek férfiak, akik az itáliai egyetemeken tanúlva, a humanizmus java képviselői s az új művészetnek hathatós pártfogói lettek. Széchi Dénes bíboros († 1465) 1426 körül Padovában tanul s fényes pályafutásában humanista műveltségének is nagy szerepe lehetett. Az első magyar humanista Zsigmond király korában Zrednai Vitéz János († 1472), a későbbi esztergomi érsek. Ennek unokaöccse, Csezmiczei János, a Janus Pannonius néven híressé vált humanista, aki 1458-ban Padovában, Galcotto Marzio társaságában Mantegna-val festeti le magát s versben énekli meg a nagy mester művészetét. Zrednai Vitéz János hatása alatt Hunyadi János is lelkes híve lett a klasszikus világnak; fia Mátyás pedig minden ízében humanista nevelésben részesült. Már Mátyás király közvetlen elődei is érintkeztek humanistákkal, I. Ulászló és V. László összeköttetései Aeneas Sylviussal, a későbbi II. Pius pápával, ösmeretesek. Miként Zsigmond király udvarában Ozorai Fülöp halála után Manettónak, I. Ulászló udvarában is volt szerepe egy olasz építésznek. PAOLO SANTINI DE DUCCIO volt ez, aki valószínűleg a toszkánai Docciából származott, s aki 1440-ben a magyar király hadi mérnöke. Mint ilyen írhatta a hadügyről és hadi gépekről szóló művét, amelyet számos miniatürkép díszít s amely idővel a párizsi nemzeti könyvtárba került. Ugyanezt a munkát bővítve SANITINI 1449-ben Colleoninak, a híres velencei condottierinek, ajánlotta fel s ezt ma a S. Marco-könyvtár a Taccola-kódex neve alatt őrzi.

Humanista neveltetésénél s a fentiekben vázolt előzményeknél fogva természetes, hogy Mátyás király a renaissance művészetnek már Beatrix királynéval való egybekelése előtt is nagy pártfogója volt. Ha nem is viseltetett azzal a gyűlölséggig fokozódó ellenszenvvel a csúcsives kori művészet iránt, amely Itáliában is csak a Quattrocento végén kapott lábra, művészi alkotásait lehetőleg olasz mesterekkel létesítette s a renaissance-stilust részesítette ezeken előnyben. Rajongása, amelyet szívében a klasszikus világ hősei iránt táplált, nem lehetett kisebb az antik művészet iránt sem.

Miként korábban maguk az olasz mesterek, úgy a nagy király is bizvást azt hihette, hogy ezek az antik római művészetet ültetik át udvarába, amelyről a honi mestereknek fogalmuk sem lehetett még. Ez az oka annak, hogy Mátyás király korában az olasz művészek még tömegesebben vándorolnak be hazánkba, mint azelőtt, s a fejedelem bőkezűségénél fogva, amelylyel a jövevényeket jutalmazza, maecenási hire betölti egész Itáliát. Hogy ez utóbbi mennyire tüzelte föl az olaszok képzeletét, annak semmi sem fényesebb bizonyossága, mint Lionardo da Vinci ismert adomája, mely szerint a nagy király a festővel vetekedő költőt azzal szégyeníti meg, hogy a festészetet a versírásnál magasabbrendű művészetnek jelenti ki. Mátyás művészetszeretetéről az egykorú olasz fejedelmeknek is volt tudomásuk. Szinte valamennyien elismerték róla, hogy a műpártolásban nem múlhatják felül. Ludovico il Moro 1485-ben egy Madonna képet küld neki, amely üzenete szerint egy Milanóban lakó kitűnő festő műve. 1490-ben a milanói fejedelem Bacchus szobrot ajándékoz királyunknak, Lorenzo Medici pedig egy ízben Verrocchiónak Dáriust és Nagy Sándort ábrázoló két domborművével kedveskedik neki. Mátyás király művészi miniatúrák kódexekkel teli könyvtárának hírére nézve semmi sem jellemzőbb, mint az, hogy Milano fejedelme is oda küldi embereit, hogy egy könyvtárában hiányzó kódex-unicumot lemásoljanak, Lorenzo Medici pedig a nagy király halálának hírére így sóhajt föl: «Most már olcsóbbak lesznek a kéziratok!»

Ha Mátyás királytól függött volna, Firenze java művészei udvarában élnek. Az Arnoparti város azonban éppen korábban volt virágzása teljességében. Ilyformán nem csoda, ha sok művész nem akart hazájától elszakadni, akit Mátyás király magához édesgetett. ATTAVANTE, korának legkiválóbb miniatűr-festője, Firenzében dolgozik; jóllehet működése javát Mátyás király foglalja le a maga számára. A többi miniatűr-festő élén, kit Mátyás foglalkoztatott, a szintén firenzei GHERARDO áll, Attavanténak ez a jeles követője. BLANDIO 1471-ben Rómából kódexeket hoz a királynak s Budán dolgozik, miként a firenzei ANTONIO SINIBALDI is. Uralkodása vége felé Mátyás király Oláh Miklós szerint harminc könyvmásolót foglalkoztatott Budán, ezek jórészt egyben festők, mint felügyelőjük RAGUZAI FELIX is.

FILIPPINO LIPPIT, a Quattrocento kiváló festőjét, Mátyás király szintén nem tudta rábírní, hogy Firenzét elhagyja s udvarába jöjjön. A mester csak onnan küld neki két képet. Az egyikken a királyt ábrázolta egy érem nyomán, a másik festmény tárgya az utolsó vacsora volt. 1488-ban kelt végrendeletében Filippino

344. kép. Matyas király domborműve a bécsi udvari múzeumban.

Lippi azzal bizta meg egyik jó barátját, hogy küldje el Mátyás királynak azt a két képet, amelyet megrendelésére festett. Az egyik kép a végrendelet szerint Máriát szentekkel ábrázolta s valószínű, hogy ezen szerepelt mint donátoré, Mátyás királynak érem után festett alakja, amelyről egy másik forrás mint arcképről értesít. Hogy MANTEGNA is összeköttetésbe került királyunkkal, azt Mátyás általa festett arcképének másolata bizonyítja, mely a firenzei Pitti-képtárban látható. A ferrarai ERCOLE DEI ROBERTI, Müntz szerint, személyesen is megfordult Budán s itt a király számára festett. Valószínű, hogy Estei Hyppolittal került ide Ferrarából. De hogy mit festett és meddig dolgozott itt, azt nem tudjuk. Firenze híresebb szobrászai közül VERROCCHIOT foglalkoztatta Mátyás király. A művész megbízottja 1488-ban a királyhoz jön, hogy átvegye a fehér márvány szőkőkút árát, amelyet megrendelésére készített.

Mátyás király eddig említett olasz művészeinek sorában építésszel nem találkozunk. Ezekről s a szintén udvarában dolgozó szobrászokról már Vasari is többet tud; de még több adatot köszönhetünk róluk az újabb művészettörténeti kutatásnak.

ARISTOTELE FIORAVANTE egy bolognai krónika szerint 1458-ban két hidat épít Magyarországon s 1467-ben ismét hazánkba jön. Ebben az évben januáriustól júniusig Mátyás király szolgálatában is kap fizetést a bolognai kormánytól, amelynek építésze volt. Ebből azonban még nem következik, hogy Fioravante 1467-től kezdve csak egy fél évig időzött Mátyás király udvarában. Annál kevésbé, mert ha nem is tartózkodott nálunk egyhuzamban, Moszkvába, hol 1475—1479 között tevékeny, alighanem szintén Budáról került. S 1488-ban III. Iván cár ismét Mátyást kéri arra, hogy Magyarországból ércöntőket, ötvösöket s templomok, paloták és városok építéséhez értő mestereket küldjön székhelyére. Fioravantét, akit Burckhardt, a renaissancekori művészettörténetnek ez a kiváló tekintélye, sokoldalúságánál fogva Brunellescóval és Albertivel hasonlít össze, Rómában 1447. és 1455. között már V. Miklós pápa is foglalkoztatta. Miként Alberti, Fioravante sem igen kezelte a vésőt, hanem csak tervezéssel foglalkozott. Bolognában a pápai követ kecses palotáját, Perugiában Baccio da Montone várkastélyát építette. Formai szempontból véve a legtöbb kortársánál nagyobb mértékben hajlott az antik felé. Fioravante 1488-ban Bolognában még a Palazzo del Podestát alakította át s mint építész, az is jellemzi, hogy palotái kényelmes és célszerű elrendezésére fölöttébb nagy súlyt vetett. Minthogy az átalakításoknak valósággal ezermestere volt, de tervei, formai és architektonikus kiválóságánál fogva is Mátyás király budai várpalotájának kibővítésénél alighanem jelentős szerepe volt. Kellő adatok híján azonban Fioravanténak épp úgy, mint a többi nálunk járt olasz mesterek legtöbbjének határozottan semmit sem tulajdoníthatunk.

Vasari, aki Fioravantéről nem irt életrajzot, még négy itáliai mestert sorol föl, aki Mátyás király udvarában tevékeny volt. A firenzei BENEDETTO DA MAJANO (1442—1497) a leghíresebb ezek között, aki Vasari szerint a nagy király maecenási hírére önszántából kerekedett föl intarziás hutoráival Budára. Minthogy azonban a tengeri uton a nedvességtől megromlottak, állítólag ennek a

körülménynek a hatása alatt hagyott fel az intarziával s kezdte a szobrászatot felkarolni. Agyagból s márványból Mátyás királynak is készített néhány munkát, aki ezekkel igen meg volt elégedve.

Egy másik firenzei művészről CHIMENTI CAMICCIA-ról Vasari azt írja, hogy róla sokat mondani nem tud; nyilván azért, mert ideje javát Magyarországon töltötte el. Itt Mátyás királynak, Vasari szerint, palotákat, templomokat, erődöket épített, kerteket és szökőutakat tervezett. Műveit igen gazdagon és változatosan díszítette s az utóbbi tekintetben BACCIO CELLINI szorgalmas munkatársa volt. Bacciót, ki fiatal korában mint asztalos Bendetto da Majano vetélytársa volt, FRANCESCO CELLINI nevű öccse is elkísérte Magyarországra. Mindkettőjük unokaöccse volt a XVI. században híressé vált Benevenuto Cellini.

Chimenti Camiccia 1431-ben született s Magyarországra költözvén, csak 1479-ben tért vissza rövid időre Firenzébe, a JACOBUS BLAXII ANDREAE nevű művész kíséretében, aki már szintén régebben volt Mátyás király szolgálatában. A két mester ekkor több legnaiuolót, asztalost szerződtetett Budára egy évre a király szolgálatára. Ezek az intarzia-művesek és fafaragók a következők voltak: BARTHOLOMEUS DE CITTO, ALBIZUS LAURENTII, VECTORIUS PETRI SIMONIS, DOMINICUS DOMINICI. Fizetésük havi negyedfél arany volt, azonkívül jó ellátásról és szükségleteik fedezéséről is biztosítottak. Mikor Chimenti Camiccia Mátyás király megbízásából Firenzében járt, Vasari szerint néhány festményt is megszerzett itt. Ezeket BERTO LINAUOLO festette, aki alighanem azonos az AMICO DI SANDRO néven ismert Botticelli-tanítvánnyal s akinek műveit a király nagyon megdicsérte. Ez a Berto sok szép képet festvén, melyet Vasari még több firenzei polgár házában látott, élete virágjában halt meg, mielőtt a működéséhez fűzött reményeket megvalósíthatta volna.

A Chimenti közvetítésével felfogadott négy firenzei legnaiuolón kívül a Mátyás király udvarában járt s eddig említett építészek és szobrászok mindegyikéről szinte bizonyos, hogy jóval Beatrix királyné előtt kerültek hazánkba, akivel Mátyás király 1476-ban kelt egybe. Téves tehát az a felfogás, hogy a renaissance-művészet nálunk csak Beatrix királyné hazánkba való költözködésének nyomában kezdett érvényesülni. Mátyás 1458-ban lett Magyarország királya; a csehekkel, akik az ország nyugalalmát megzavarták s Frigyes császárral 1462-ben végez. Csakhamar ezután eléri hatalma tetőpontját s a lelkét gyermekkorától fogva átható humanizmussal kapcsolatos maecenási hajlamokat kedve szerint valósíthatja meg.

Építkezései, a budai királyi vár nagyszabású átalakító munkái a XV. század hatvanas-hetvenes éveiben folytak le. Az olasz humanisták irataiban, akik a nápolyi királyleány nyomában jöttek hazánkba, ugyancsak nyoma maradt volna annak, ha az ő szemük előtt folyik az építkezés; mestereiről s arról, hogy melyikük mit épített, így bizonyára szintén többet tudnánk. Beatrix megérkezése után már csak legnaiuolók szerződötéséről, festők és szobrászok foglalkoztatásáról van tudomásunk. Az intarzia-művesek a palota e tekintetben még meg nem újított termeinek bebutorozásáról gondoskodhattak, az olasz festők és szobrászok

pedig, akiket ekkor Mátyás foglalkoztatott, jórészt már el sem hagyták hazájukat. Csak egy nevesebb szobrászról van tudomásunk, aki Mátyás királynak Beatrixszel való egybekelése után került Itáliából Magyarországra s éveken át itt működött. GIOVANNI DALMATA ez, akinek legpontosabb életrajzát Fabriczy Kornélnak, a hazánkából külföldre szakadt európai híró műtörténetirónak, köszönhetjük.

Giovanni Dalmata, akit nálunk közönségesen TRAUJ JÁNOS-nak neveztek, 1445. körül született Trau városában, de épp oly joggal tekinthető az olasz renaissance-művészet képviselőjének, mint a szintén dalmáciai LUCIANO DE LAURANA, az urbinói herceg híres építész. Traui János a korai renaissance márványfaragó szobrászainak ama csoportjába tartozik, amely tömegesen elvállalt munkáival Rómát árasztja el.

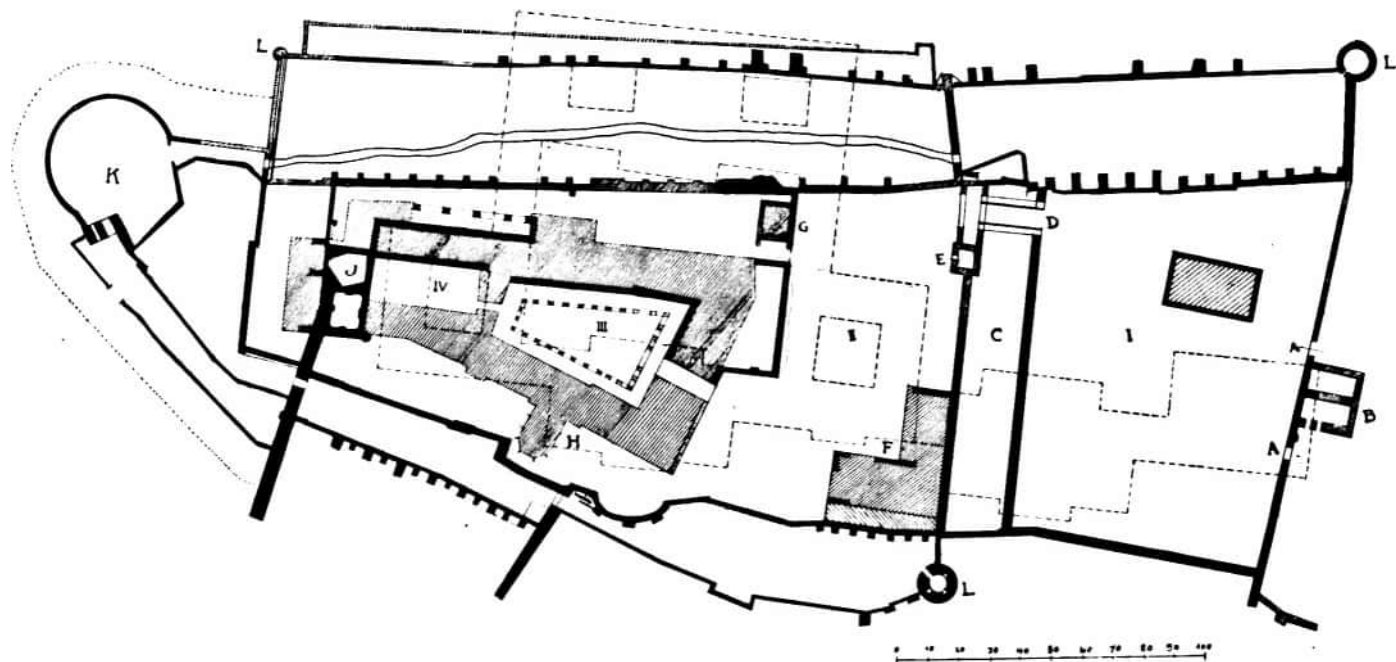
Művésznünk 1460-ban az örök városban PAOLO ROMANO műhelyében dolgozik. 1466-ban ANDREA BREGNO közreműködésével a S. Maria sopra Minerva-templom Tebaldi-síremlékét alkotja meg, 1469-ben MINO DA FIESOLE társaságában a S. Marco-templom oltárát, majd ismét II. Pál pápa síremlékét faragja, 1480-ban Minóval és Bregnóval együtt a sixtusi kápolna cancellatáját. Miként társait, Dalmatát is Firenze java márványfaragó szobrászaihoz képest a teremtő erő fogyaté

345. kép. A visegrádi Madonna az esztergomi primási gyűjteményben.

tékossága, a motívumokban nagy egyformaság s általában józan felfogás jellemzi. Bár Mino és Bregno s az inkább az antikot, mint a természetet utánzó Paolo Romano egyaránt hatással volt rá, műveit ezeketől alakjai nyersebb realizmusa, nagyobb elevensége különbözteti meg s az, hogy domborműveinek formái erősen kiemelkednek az alapból, ruhájuk ismét hol elnagyolt, hol gyűrődött, nyugtalan s kellő motíválás híján rendszerint modoros.

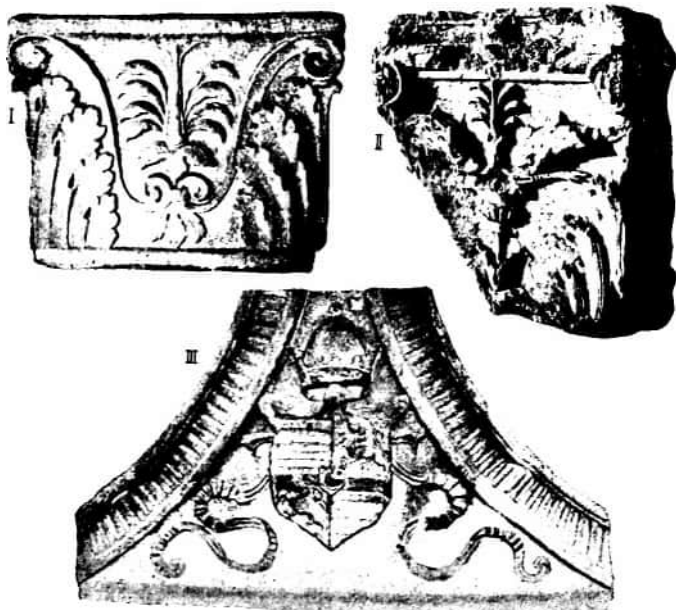
A nagyszabású feladatok, amelyeket Rómában reá bíztak, azt bizonyítják, hogy Traui János korának megbecsült művésze volt s mint ilyen került Mátyás király udvarába, aki valószínűleg 1481-től 1488-ig, illetőleg 1490-ben bekövetkezett haláláig foglalkoztatta. Hogy sokat dolgozott a nagy király számára, ennek bizonyossága az 1488-ban július 25-én Bécsben kelt oklevél, amelyben Mátyás Traui Jánosnak, teljes nevén Magister Joannes Duknovich de Tragurio-nak a Kőrös-vármegyében levő Szávamenti Majkúcz várat adományozza, még pedig az oklevél szavai szerint azért, mert a művész, aki a világ többi fejedelménél is sok dicséretet és dicsőséget aratott, az általa faragott szobrokkal a jövőben is hasznára lesz, mivel művészetével a király és országa javát gyarapítja s a hírt és dicsőséget, amelyet szerencsés hadjárataiban szerzett, hasonlóképp alko-

146. kép. A budai királyi vár alaprajza a XV--XVI. századtan. Egy török korbeli alaptajz s a kiásott alapfalak nyomán rajzolta Györgyi Géza. A pontozott vonalak a mai királyi vár épületeit jelzik. I. Első udvar. *A*: főbejárat, *B*: kaputorony, *C*: sáncárok, *D*: felvonóhíd, *E*: őrtorony. II. második udvar. *F*: Friss-palota, *G*: Csonka torony. III. Árkádos udvar. *H*: Várkapolna. IV. Negyedik udvar. *I*: István torony, *K*: nagy rondella, *L*: bástyák.

tásaival halála után is megőrökíti. Az oklevél ezen szavaiból nyilvánvaló, hogy Traui János, mint művész jelentős szerepet töltött be Mátyás udvarában, még pedig az oklevél határozott kijelentése szerint mint márványfaragó szobrász — statuarius sive marmorum sculptor.

Traui Jánosról 1490-től közel húsz évig határozott adat nem maradt ránk; csak 1509-ben tűnik föl ismét Anconában, ahol Beato Girolamo Gianelli sirmeléken dolgozik. Hogy 1508-ig hol élt és hogy mivel foglalkozott, azt nem tudjuk. 1498-ban a velencei Scuola di S. Marcoban egy Giovanni de Stanno da

347. kép. Renaissance-töredékek a budai királyi várból. I. Pillérfejezet homokkőből, magassága 47 cm. II. Pillérfejezet vörös márványból, magassága 60 cm. III. Mátyás király címerével díszített vörös márványlap, valószínűleg a Friss-palota egyik csücsíves ajtajának ormából, magassága 130 cm.

Trau nevű szobrász tevékeny, aki a scuola felső termében egy három részre osztott márványoltárt farag, amelyért 2 év alatt 450 aranyat fizetnek neki. Valószínű, hogy itt Giovanni Dalmatáról van szó, akit közvetlenül Mátyás halála után Beriszló Bertalan vránai perjel fosztott meg a nagy királytól kapott Majkócz várától s aki azután alighanem ismét vándoréletet élt.

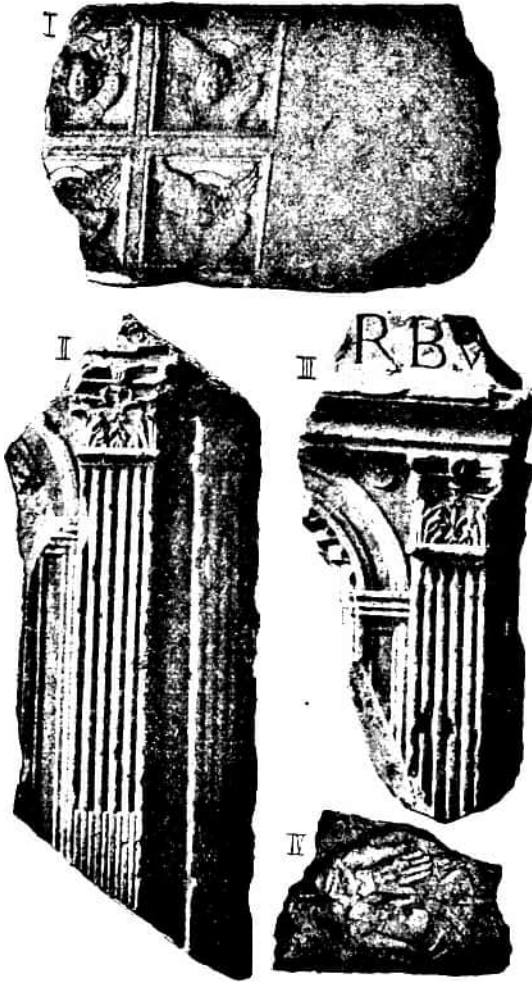
A XV. században nálunk járt vagy királyaink, főuraink és főpapjainkkal összeköttetésben állott olasz mesterek nagy számához képest az emlékek száma, amelyek ezektől ránk maradtak, vajmi csekély. Történelmünk viharai folyamán a királyaink bőkezűségéből épült legmonumentálisabb alkotások is elenyésztek s az ezek művészi fényéről megemlékező egykorú leírások elragadtatással teli magasztalását, csak egy-két vázlatos rajz s néhány ékitményes töredék igazolja

A XV. század folyamán királyaink, főuraink és főpapjaink számára dolgozó olasz festők működésének kézzelfogható emlékeit jóformán csak néhány miniatúrás kódex, főleg a Corvina ránk

maradt kódexeinek képeiben bírjuk. A Quattrocento-korabeli olasz szobrászat legjelentősebb ránk maradt s nálunk készült emléke tagadhatatlanul Mátyás király és Beatrix királyné márvány domborműve a bécsi műtörténeti múzeumban, mely minden valószínűség szerint GIOVANNI DALMATA alkotása. (343. és 344. kép a XXXI—XXXII. táblán.)

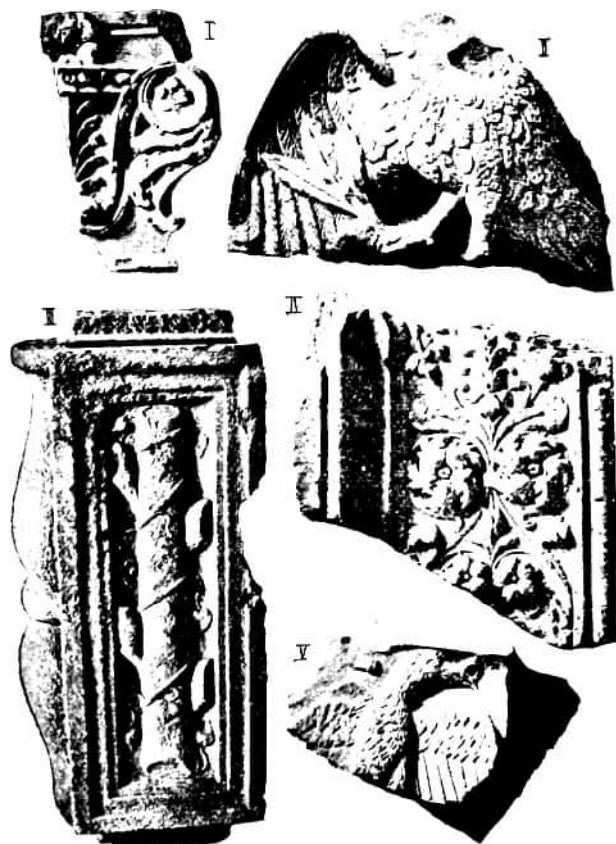
Mátyás király korabeli művésztünk legkiválóbb emléke az ötvösség körébe vág. Az esztergomi úgynevezett kálvária ez, a legpompásabb ötvösmunkák egyike, amely valaha készült s amely elhájolóan szép harmóniával egyesíti magán a csücsiveskori művészetnek s a renaissancének elemeit. Az esztergomi kálvária mestereinek kiletéről az európai műtörténelem legkiválóbb művelői körében már nagy viták folytak, anélkül, hogy ezeket megoldottaknak tekinthetnők. Bár pozitíve adunk erre épp úgy nincs, mint arról sem, hogy külföldi mester műve, tekintve ötvösségünk XV. századbéli pompás virágzását, nem tartjuk kizártnak, hogy a világhírű esztergomi kálvária, ha java részében olasz mester terve után készült is, a magyarországi ötvösség remeke.

Nagyon csalódnak, akik azt hiszik, hogy a nagy számban hozzánk vándorolt olasz művészek mellett a csücsiveskori hagyományok szellemében dolgozó hazai mesterek nem érvényesülhettek s hogy a renaissance nálunk rövidesen a háttérbe szorította a csücsives izlésű művészetet és ennek művelőit.

348. kép. Renaissance-töredékek a budai királyi várból, valószínűleg alamizsnás Szent János kápolnájából. I. Ajtófülké mennyezetének részlete, magassága 96 cm. II—III. Falifülkék keretének részletei, magasságuk 96 és 80 cm. IV. Püspöki jelvényekkel ékes töredék fehér homokkőből.

Ha egyéb adataink erre vonatkozólag nem lennének is, maga az esztergomi kálvária is elegendő bizonyossága volna annak, hogy a gótika és a renaissance még Mátyás király korában is igen szépen megfér egymás mellett, épügy mint Eszak-Italiának is nem egy városában. Ez utóbbiak emlékeihez hasonlóak lehettek

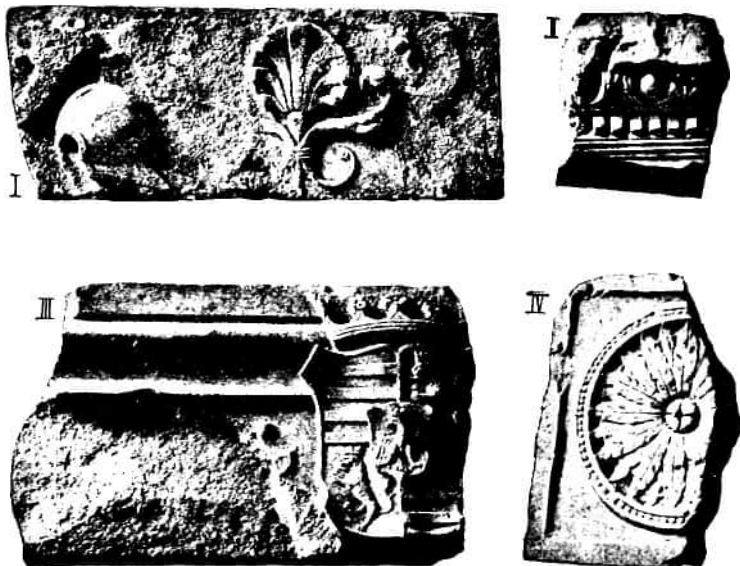

349. kép. Renaissance-töredékek a budai királyi várból. I. Pillérfejezet töredéke homokkőből, 60 cm. magas. II. Holló vörös márványból, 35 cm. magas. III. Balusztrád részlete fehér homokkőből, 76 cm. magas. IV. Ajtókeret töredéke vörös márványból, 38 cm. széles. V. Gyűrűs holló sárgás mészkőből, 22 cm. magas.

Mátyás király építkezései a budai és visegrádi várban, amelyek palotáinak zöme még az Anjouk korában épült.

Az Anjouk és a Zsigmond korabeli várfalakat s az ezeken belül épült palotákat Mátyás királynak aligha jutott eszébe lebontatni. Csak átalakításukról gondoskodott s amennyiben, mint a Zsigmond király korabeli Friss-palota, félben maradtak, befejezésükről is. A visegrádi várnak századok viszontagságai folyamán

éktelményes részleteitől teljesen megfosztott roskadozó falai ma is a középkori építészet jellegét tükröztetik vissza. Hogy Mátyás király korabeli díszítésében épügy, mint a budai várban, a renaissance stílje volt az uralkodó, azt az itt foglalkoztatott mestereken kívül, egy Visegrád várából való vörös márvány dombormű is bizonyítja, mely ma az esztergomi primási gyűjteményben látható, valamikor a várkapolna ajtókeretének orma lehetett s félkörű ívben a Madonnát ábrázolja. (345. kép.) Ezt Pulszky Károly a Márványmadonnának mestere névvel jelölt ismeretlen firenzei szobrász művének tulajdonította. Traui Jánosról akkor még vajmi keveset tudott a műtörténelem s tekintve a Madonna stíljét és azt,

350. kép. Renaissance-töredékek a budai királyi várból. I. Friz részlete fehér homokkőből, 22 cm. magas. II. Párkánytöredék fehér márványból, 14 cm. magas. III. Töredék a Jagello-cimerral, vörhenyes mészkő, 28 cm. magas IV. Rózsa, vörös márvány. Átmérője 16 cm.

hogy ez a mester huzamosabb ideig dolgozott Mátyás királynak, nincs kizárva, hogy az esztergomi Madonna is GIOVANNI DALMATA műve, akinek stílje vagy legalább hatása több, a XVI. század elejéről ránk maradt márványemléken is érvényesül.

Mielőtt ezekről szólnánk, vessünk egy pillantást a budai királyi várra, amely a mohácsi vész előtt Magyarország legmonumentálisabb profán építészeti alkotása volt.

Forrásaink, amelyek segítségével legalább alaprajzi elrendezése tekintetében elég biztos tájékozást nyerünk: a budai királyi vár XV—XVI. századbeli leírásai, néhány metszet s két XVII. századbeli helyszínrajz, amely utóbbiak egyike török feliratokkal Marsigli iratai között a bolognai egyetem könyvtárában, a másik 1686-ból a bécsi állami levéltárban maradt ránk.

Ezek és a mai királyi várpalota építése kapcsán felmerült adatok felhasználásával készült a 346. képünkön látható alaprajz, amelynek bizonyossága szerint

351. kép. Az esztergomi Bakócz-kápolna.

ha nem is volt oly sűrűn beépítve, a régi királyi vár a mainak egész területét kitöltötte. Kettős bejárata, egy hatalmas kaputoronytól jobbra balra a mai Szent György-térről tágas előudvarba nyílt, amelynek déli oldalán sáncárok, ennek nyugoti végén kaputornyos felvonóhid terült el. A második udvar északkeleti

sarkában állott Zsigmond király Friss-palotája, amely Mátyás király koráig befejezetlen volt. A második udvar ellenkező, délnyugati sarkában volt az úgynevezett csonka torony, mely eredetileg, alighanem még az Anjouk korában, a belső vár kaputornyának épült, de mint neve is mutatja, szintén befejezetlen maradt.

A belső vár épületei egy trapézalakú arkádós- s egy derékszögű négyszögletes udvart zártak körül. Az előbbi épületeinek javarésze a közéjük iktatott vártemplommal az Anjouk korában már megvolt. A belső vár kisebbik négyszögletes udvarának déli szárnya a királyi vár legrégebbi része s V. István királyunkról elnevezett tornya mellé még XIII. századbeli épületek sorakoztak.

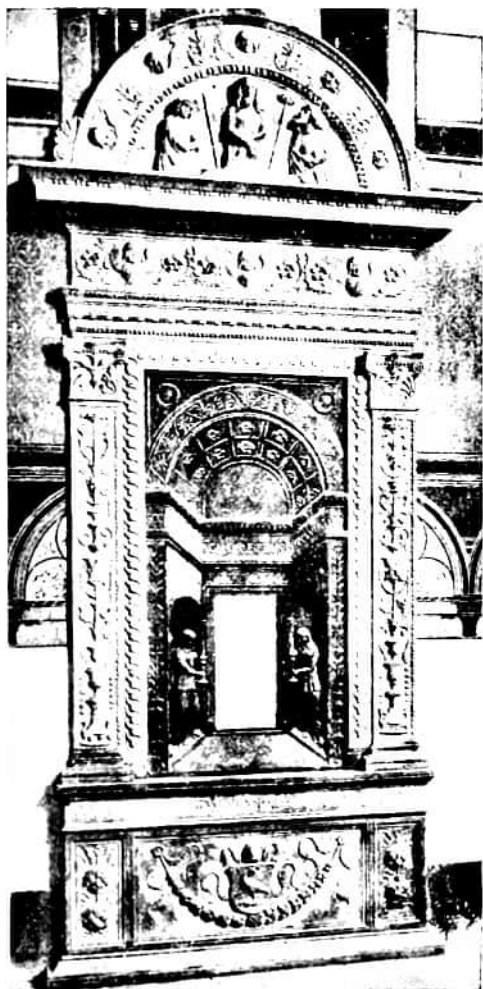
352. és 353. kép. Ékítményes töredékek a budapest-belvárosi templom északi tornyában.

Több mint valószínű, hogy alapjain kezdve újonnan Mátyás király a budai várban nem sokat épített. Az átalakításokra és a befejezetlenül maradt épületek kiegészítésére azonban annál több alkalom nyílt.

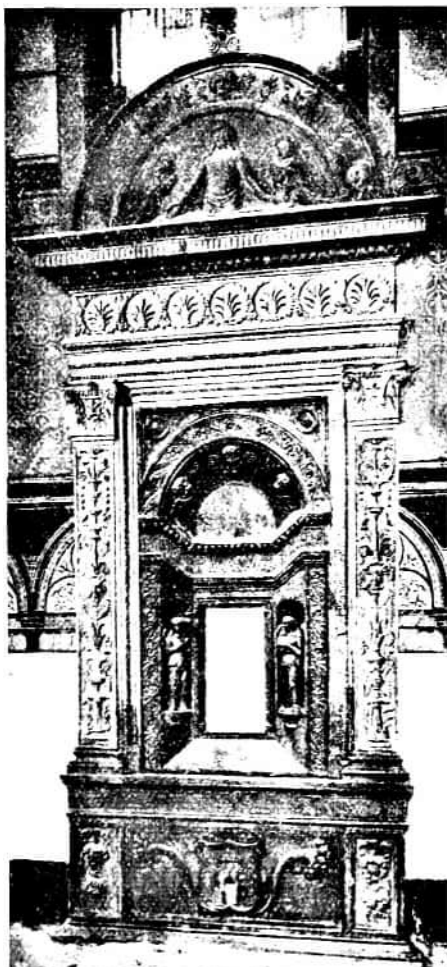
A belső vár kisebbik, feltűnően szabályos udvara alaprajzainkon látható alakját s a budai hegyekre néző loggiás nyugoti szárnyát minden bizonnyal akkor nyerte. De új díszítéshez jutottak Mátyás király korában az Anjou és Zsigmond király korabeli paloták is s ez a díszítés az ezek tájékán kiásott faragványos részletek bizonyossága szerint a renaissance tiszta stíljében pompázott. (347—350. kép.)

Ezeknek a töredékeknek javarésztét a Nemzeti Múzeum régiségtára és a

fővárosi múzeum őrzi, s a 348. képünkön láthatók az Aujoukori királyi vártemplom Mátyás korabeli díszítéséből valók. A kerubfejes homokkőlap domborműves kereteinek ferde vonalai alapján ítélve, a vártemplom egyik befelé szü-

354. kép. Nagyrév Endre pastoforiuma a budapest-belvárosi plébánia-templomban.

355. kép. Pest városának pastoforiuma a budapest-belvárosi plébánia-templomban.

külő ajtónyílásának mennyezeti béléte volt, a pilaszteres töredékek pedig pastoforium fülkék keretéből maradtak ránk.

A 347. képünkön látható két pillérfejezet alighanem valamelyik palotarész homlokzatának pilléres tagozásából való. Mátyás királynak ugyanezen a képen látható vörös márvány címerét egy régebbi csúcsíveskori kapu ormába faragták.

A 349. képünkön egy pompás arabeszkos félpillér kitöltés bilincselheti le leginkább figyelmünket. Általában a budai királyi várból ránk maradt renaissance kori építményes töredékek javarésze semmivel sem áll mögötte az egykorú

356. kép. A pécsi pastoforium.

Bakócz de Erdoed Cardinalis Strigoniensis Almae Dei Genitrici Mariae Virgini extruxit Anno Domini MCCCCCVII.

A Bakócz-kápolna fehér márványból faragott oltára 1320-ból való, a firenzei ANDREA FERUCCI műve s oromdiszében már a barok közeledését sejteti. Ugyan-

firenzei márványfaragók munkáinak s bár a közhiedelem nálunk az, hogy Mátyás király halála után Magyarországon a renaissancenak is hirtelen vége szakadt, egész sor emlékünknemcsak e balhiedelem ellenkezőjét, de azt is bizonyítja, hogy a renaissance nálunk a mohácsi vészig, a Jagellók korában is megmaradt Mátyáskorabeli színvonalán. Hogy a Jagellók maguk is építkeztek a budai királyi várban erről egy cimertükkel ékes párkányrészlet tanuskodik (350. kép.).

Jóval jelentősebbek azonban ennél azon renaissance emlékeink, amelyek akkori székesfővárosunkon Budán kívül, az ezzel szomszédos Pesten, Pécsen, Esztergomban és Gyulafehérvárott maradtak ránk. Ezek közül mind időrend, mind művészi érték tekintetében az esztergomi székesegyház Bakócz kápolnája az első. (351. kép.)

Alaprajzi elrendezése s fölépítése tekintetében a művésziösen faragott vörös márványkövekből összerótt kápolna a firenzei Brunelleschi-féle centrális elrendezésű kápolnák alaptípusára vezethető vissza. Rövidszárú görög kereszt alapján épült fülkái fölött pendentifeken nyugvó kupola tetőzi be, amely a fülkék, illetőleg bejáratának félkörű boltíveihez hasonlóan kazettásan tagolt. Az ívközökben párosával sorakozó s egymás mellett derékszögben álló korintizáló oszlopok gerendázatának frizén ez a felirat fut végig: Thomas

abban az évben, amikor Bakócz Tamás bíboros, a pazar kezű maecenas a sírja fölé szánt pompás márvány-kápolnát építtette, díszítették renaissance-stílusban Pest város lakosai a Boldogasszonyról elnevezett főtemplomukat.

Ebből a díszítésből a temérdek viszontagság ellenére, amelyen a templom keresztül ment, napjainkig ugyancsak jelentős darabok maradtak ránk. Ilyenek a XVI. század elején ujonnan épült főoltár töredékei: hat fehér homokkőből faragott s egyházi szerelvények trofeumaival ékes félépítészeti részlet, amelyet a templom XVIII. századbeli átalakításakor az északi torony legfelsőbb emeletén falaztak be, ahol ma is láthatók (352. és 353. kép).

Ilyen a két pompás pastoforium, amely a templom szentélyében a főoltár mellett ma is eredeti helyén áll. Az egyik Nagyrévy Endre, címzetes püspök, a pesti Boldogasszony-templom plébánosának bőkezűségéből készült, talpztati részén a püspök címere látható; párja Pest város címerével ékes; mindkettőnek a szentségfülkét magában foglaló magva vörös márványból, gazdag hatású kandeláber arabeszk kerete fehér mészkőből faragott. Nagyrévy püspök pastoforiumának kerübejezes félkörű keretbe foglalt ormát a Corpus Domini domborműve Mária és szent János között, Pest városát ugyanaz két angyal között tölti ki (354. és 355. kép).

A két pesti pastoforiumhoz hasonló és ezzel szinte azonos stílusú vörös márványból faragott, de még gazdagabb hatású emlék a pécsi székesegyházban maradt ránk s szintén 1507-ből. Ezt talpztatán Szathmáry György pécsi püspök címere díszíti, ki 1505-től 1521-ig volt az egyházmegye püspöke (356. kép).

Eddig ismertetett renaissance-emlékeinken a firenzei Quattrocento-korabeli márványfaragó szobrászok stíljé az uralkodó. Az 1512-ben Lászy János erdélyi főesperes bőkezűségéből épült gyulafehérvári kápolnán a székesegyház mai északi előcsarnokán Észak-Itália korai renaissance-építészetének a hatása érvényesül,

357. kép. A gyulafehérvári székesegyház renaissance előcsarnokának homlokzata.

amely e stílusnak későbbi fejlődésére nézve nálunk csakhamar elhatározó fontosságúvá lesz. A kápolnát sarkain felső részükben fülkés, gazdagon díszített pillérek tagolják, faragványos kapujának erőteljesen kiugró párkánya fölött ismét kettős

358. kép. Zápolya István nádor sírelméke a szepeshelyi székesegyházban 1499-ből, későbbi barokkeretével.

pilaszterek közé foglalt kagylós fülke látható. (357. kép) Az előcsarnok belső ajtajának kerete szintén gazdagon faragott s négyszögletes, kagylósan betetözött ormát a Madonna előtt térdeplő donator domborművé képe töltötte ki.

359. kép. Az eperjesi Szt. Miklós-templom keresztelő medencéjének részlete. XVI. század.

II. A RENAISSANCE FEJLŐDÉSE A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Királyaink, főpapjaink és főuraink udvarából a renaissance nálunk korán terjedt el s a XVI. század első felében országszerte általánossá válik. Egyes díszítő részleteken a renaissance hatása már a XV. század hetvenes éveiben is érvényesül, mint például Kassán a Szt. Erzsébet-templom főoltárának predelláján. A renaissance általános elterjedését nálunk azok a művészeti alkotások segíthették elő leginkább, amelyek régi művészeti főhelyeinkből készen kerültek a legtávolabbi vidékekre. Ezek ismertették s kedveltették meg az új stílust határ-

széli városaink közönségével, amely helyel-közzel már a XVI. század első tizedében építkezéseinél egyenesen kiköti, hogy ennek részletei renaissance-jellegűek legyenek. Így tesznek a bártfaiak, amikor csücsiveskori városházuk átalakításáról van szó s az erre vállalkozó ALEXIUS mestert olasz szabású ablakok faragására kötelezik (*fenestrae italicae*). Emellett azonban az emeletessé bővített városházára egészen középkori jellegű hatalmas tetőt rakatnak, még pedig nyilván

360. kép. Részlet a kisszébeni plébániatemplom déli kapujából XVI. század.

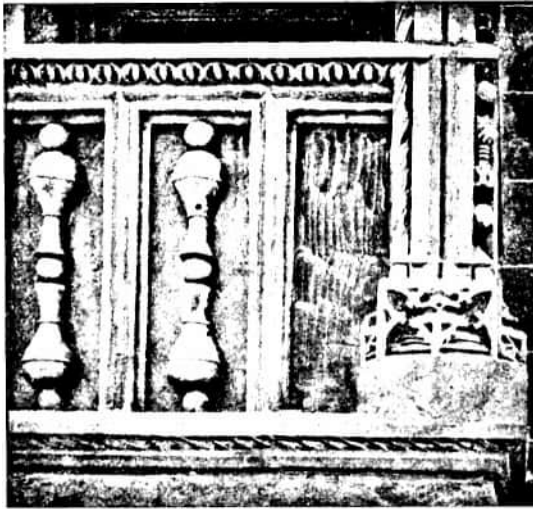
361. kép. A bártfai városház erkélye.

azért, mert hatalmas padlásra ezután is szükségük volt, ez lévén a városi ellenőrzés alatt álló virágzó takácsmivességük és vászonkereskedésük raktára.

A renaissance-nak a középkori hagyományokkal való megalkuvásának nem egy példájával *síremlékeink* sorában találkozunk, amelyek javarésze művészeti főhelyeinkről minden bizonnyal készen került mai helyére. Ilyen a két Zápolya-síremlék Szepeshelyen, amely elrendezésében teljesen középkori jellegű, diszítő részleteiben különösen mellékalakjai fölfogásában a renaissance stílusát mutatja (358. kép). Ezek a síremlékek esztergommegyei vörös márványból készültek, amely

a magyarországi korai renaissancenak messze földön fölkarolt, kedvelt anyaga volt. Ebből faragták az eperjesi Szt. Miklós-templom keresztelő medencéjét is, amelynek alsó része 359. képünkön látható. Ezt a vörös márványfajtát Lengyelországban is fölkarolták, ahová a renaissance-stilust, Divéky Adorján újabb kutatásai szerint, a XVI. század elején I. Zsigmond lengyel király, aki nálunk II. Ulászló udvarában három esztendőt töltött el, hazánkba behívott mesterek segítségével ültette át.

Ilyformán tehát alig van alapja régibb íróink amaz állításának, hogy a renaissance-építészetnek az a sajátos változata, amelynek emlékei a legnagyobb

362. kép. Részlet a bártfai városház erkélyes tornyából.

vagy RAGUZAI VINCE, aki a héthársi templom primitív és esetlen kapukeretén örökítette meg nevét s akinek nem sok valószínűséggel a berzevicei és kishazai templom déli kapuját is tulajdonítják (360. kép). Ez utóbbiak, ha nem is elsőrangúak, a héthársinál jóval művészesebb munkák s egész sor felvidéki renaissance-émlékünkkel mutatnak rokonságot, amelyről valószínű, hogy hazai kőfaragómesterek keze alól került ki. Ide tartoznak a bártfai városháza renaissance-részletei: különösen a tornyos erkély, amelynek renaissance-étkitményeibe helyekkel nem minden sajátos varázs nélkül csúcsíveskori elemek szövődnek. (361. és 362. kép.) A bártfai városháza átalakító munkáit három mester végezte. SÁNDOR kőfaragó-mester 1507-ben a városháza egyik csúcsíves kapuját nyolc forintért faragta. ELEK mester ugyanekkor szerződik három renaissance-ablakra. 1508-ban végzik a legtöbb munkát s a többi ablakot, a tornyos erkélyt és az ajtókereteket nyilván szintén ELEK mester faragta. (363. és 364. kép.) 1509-ben egy harmadik mester, JÁNOS kőfaragó tűnik itt föl, aki minden ízében középkori fölfogással a

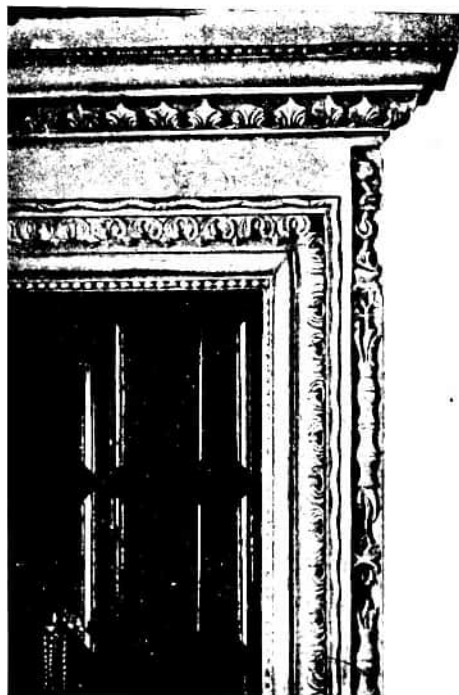
számmal a felvidéken maradtak ránk s amelyet ilyformán bizvást felsőmagyarországi renaissancenak nevezhetünk, Lengyelországból szivárgott volna át hozzánk.

Mielőtt erről szólnánk, nézzük azokat az emlékeket, amelyek az ország különböző részeiben a XVI. század első feléből maradtak ránk s szinte mind még határozottan olasz jellegűek. Ezek egy részének mestereiről is tudjuk, hogy olaszok vagy dalmaták voltak, ám szinte kivétel nélkül másod- és harmadrangú kőfaragómesterek, mint FIRENZEI JÁNOS, a nagyváradi múzeumban levő menyői keresztút mestere

városháza koszorú párkányát és a két oromfal fantasztikus alakjait faragta. János mester tisztos korú ember lehetett s még a régi iskola híve, ennek minden fortélyában jártas. Faragványai igen jellemzők. Talán még jó felszázaddal előbb rajzolta tele ezek mintáival mustráskönyvecskéjét vándorútjában. A felvidék akkor épült szerény csúcsivesztülű templomain azonban nem volt módjában fölhasználni motívumait. A bártfai városházán halmozta össze mind, s főleg ez a körülmény az oka

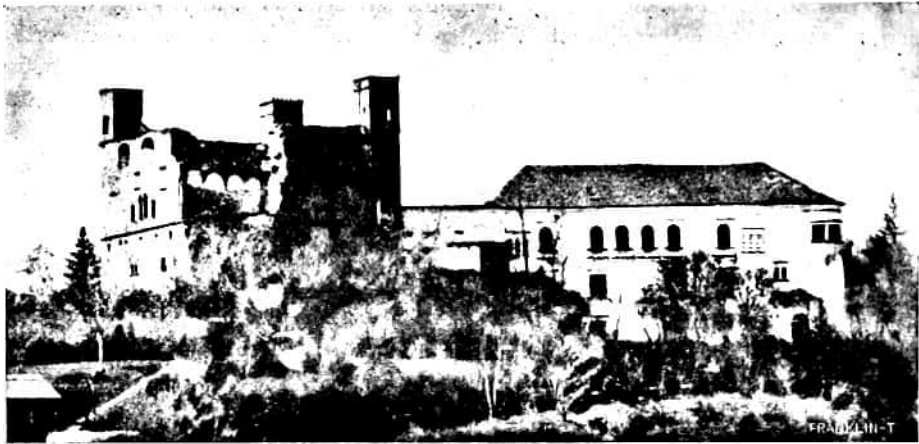

363. kép. Renaissance ajtókeret a bártfai városházán.

364. kép A bártfai városház egyik ajtajának részlete.

annak, hogy az épületen a középkori jelleg az uralkodó. Az emeleti tanácsteremben levő fülkés tiszafa-mennyezet gerendáinak keresztmetszetében is egész tisztasággal érvényesül a csúcsíves boltozatbordák tagozása. Kiszében városának évkönyveiben 1518-ból az a följegyzés maradt ránk, hogy ekkor boltozta be az itteni templom négy sarokkápolnaját János mester Eperjesről. A boltozatok itt is még csúcsíves stílűek, amint hogy a keresztalakban épült templom sarkait kitöltő négy kápolnát másként nem is igen lehetett volna fölépíteni. Több mint valószínű, hogy a bártfai városházán tevékeny JÁNOS mester s az imént említett eperjesi

365. kép. A sárospataki vár öreg tornya és Perényi-szárnya.

JÁNOS egy ember volt, aminthogy a bártfai városháza díszítő munkáiban is nem egy eperjesi mester vett részt. Szorultságból a kisszebeniek még igénybe vették

János mesternek a régi hagyományokban gyökerező művészetét. Templomuk ugyanez időtájt épült kapuját és szószeküket azonban 1526-ban már renaissance-stílusban faragtatták. 1520-on túl csúcsiveskori stílusban számottevő művészi alkotás már nem készült nálunk, legfeljebb Erdélyben. Kőfaragók, asztalosok, vasművesek és egyéb mesteremberek mind renaissance-stílusban dolgoznak. Az építészet terén, mint egész Európában, az északi Itáliából mindensfelé elszéledt «északitáliai mesterek»-nek nálunk is jelentős a szerepük. Ezekkel a főleg a velencei terra-fermából származó mesterekkel lépten-nyomon találkozhatunk s hol nevükkel, hol legalább ennek kezdőbetűivel jelzik munkájukat.

366. A sárospataki vár öreg tornyának renaissance kapuja.

Magyarországi társaik, akiknek sorából kerülnek ki segédek is, ezalatt továbbra is névtelenül dolgoznak s mint a középkorban legfeljebb mér-

tani jellegű vonalakból összerótt mesterjelekkel jelzik munkáikat. Így tesz a sárospataki vár lakótornya diszító részleteinek mestere.

A sárospataki vár egykor királyi birtok volt s alapítása az Árpádok korába esik (365. kép). Ebből maradt ránk hatalmas lakótornya, amelyet a XVI. század huszas éveiben Perényi Péter, akkor erdélyi vajda és koronaőr, alakít át gyökeresen, aki a vár többi részeit is ujjáépítette s tetemesen kibővítette. A lakótornyony kapujának s ablakainak kőből faragott diszító részletei a velencei renaissance hatá-

367. kép. A sárospataki vár összekötő folyosója. XVI. század.

sát tükröztetik vissza, de a rajtuk látható kőfaragójelek bizonyossága szerint magyarországi mesterek alkotásai. (366. kép.) A kapu kerete arabeszkés diszitésű félpillérekéből áll, amelyek párkányát kétfelől egy-egy puttó magas domborművű alakjával diszitett attikán háromszögletes oromfal tetőz be, mezejében cimert tartó anyallal. Az ablakok különböző formájuk: kőkeresztesek, oszlopokkal elválasztva két vagy több nyílásúak s hol faragványos és háromszögletes keretbe foglalt, hol fantasztikus növényi elemekből összerótt keretnélküli ormokkal tetőzvék be. A motívumok helyyel-közzel zavarosak, a kőfaragás technikája azonban itt mindenütt kitűnő s mindenesetre biztosabb és gyakorlottabb vésőre vall, mint a mintegy tíz évvel később ujonnan épült Perényi-szárny faragványainak zöme. Ennek mestere vagy

legalább tervezője SANDRO olasz építómester volt, aki úgy látszik állandóan a Perényi-család szolgálatában állott, mert Perényi Péter fia, Gábor 1555-ben s 1560-ban kelt adományleveleiben hálásan emlékezik meg azokról a szolgálatokról, amelyeket apjának a pataki vár és más várak építése közben tett.

A sárospataki vár legszebb renaissance-stílusú építészeti részlete a lépcsős folyosó, amely a középkori lakótornyot és az akkor újonnan épült Perényi-szárnyat összeköti s amelynek zárt emelete fölött derűs hatású, nyílt félköríves, toszkán oszlopos folyosó húzódik (367. kép). Maga a Perényi-szárny, külső tagoltságában

368. kép. Kandalló a sárospataki vár Perényi-szárnyában.

1542.

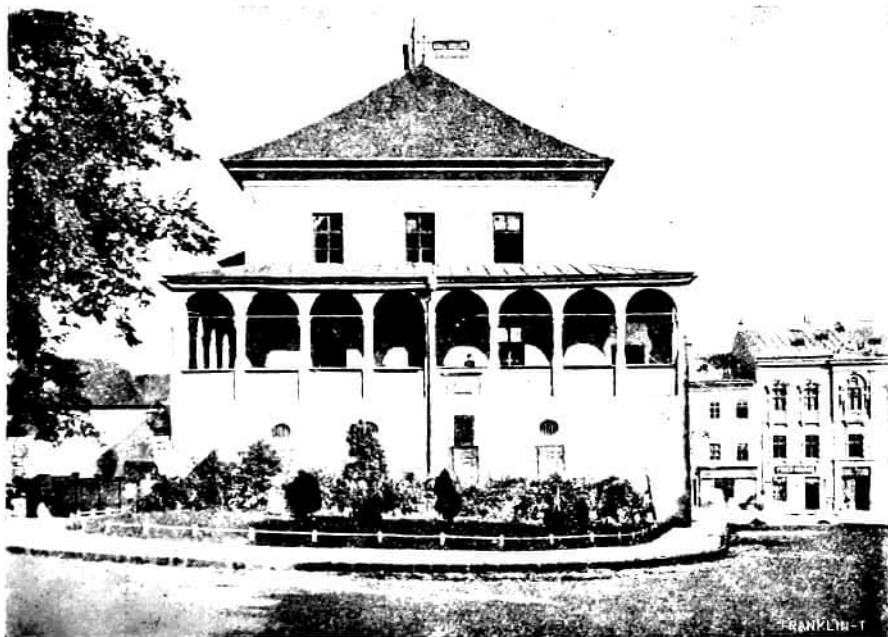
is a velencei palotákra nézve jellemző hármás beosztást mutatja, amely azonban csak külső, jelentősebb faragott dísz nélkül való homlokzatán érvényesül. A vár belső udvarára néző homlokzat részarányosságát a négyszöget formáló palotának a Perényi-szárnyhoz fűzött oldala zavarja meg; annál gazdagabb ez faragott részletekben. Földszinti homlokzatát hatalmas velencei izlésű, három nyílású ablak töri át, tagozataiban tele elnagyolt formájú díszítményekkel. A szomszédos szárny folyosójára nyíló ajtó arabeszkos orma annál szebb, amint hogy a Perényi-szárny belsőjében levő ajtókeretek, kandallók és egyéb faragványok formai és technikai szempontból véve szintén tökéletesebbek, mint az épület külsején levők.

Ezek sorában a 368. képünkön

látható kandalló 1542-ben Perényi Péter fogságba kerülése évében készült, amelyből csak 1548-ban szabadult ki s nemsokára erre meg is halt. Művét fia folytatta, de a várpalota négyszögét a róla elnevezett szárnyal 1643-ban csak Lorántffy Zsuzsanna fejeztette be. A következő nemzedékek, különösen XVIII. századbeli birtokosai, ismételten is nagy átalakításokat végeztek a pataki várban s hogy ennek termeiben hajdan a festett díszítésnek is jelentős szerepe volt, erről ma már csak a Perényi-szárny emeleti sarokerkélyének derűs hatású szép groteszk ékítményei tanuskodnak.

A fejedelmeink, főpapjaink és főuraink bőkezűségéből a XV. században és a XVI. század elején épült renaissance-paloták mind elpusztultak. A későbbiek

közül megviselt állapotban, aránylag azonban mégis a legjobb karban csak a sárospataki vár, a XVII. században s a következő elején, a Rákócziak kedvelt birtoka, maradt ránk. Erdélyi fejedelmeink egy részéről, így Bethlen Gáborról, egy-két művészi részleten kívül, mint aminőket a keresdi kastély őrzött meg, csak egykorú följegyzések bizonyítják, hogy a művészetnek bőkezű pártfogói voltak. Egykor mesés vagyonukhoz hasonlóan, háborús viharok folyamán a bőkezűségükből épült művészi alkotások is elpusztultak.

369. kép. A régi városháza Besztercebányán, a XVI. század elejéről, felső részében átalakítva.

Azok a gyér számú részletek, amelyek ránk maradtak, művészi kiválóság tekintetében nem mérközhetnek azokkal az emlékekkel, amelyeket Európa többi országaiban s jórészt Itáliából behívott java mesterekkel békésebb viszonyok között azok fejedelmei emeltek. Perényi Péter sárospataki építkezései sorában az egész városrészt körülzáró új erődítmények költségei minden bizonnyal sokszorosan fölülmúlták a várpalota építésének költségeit s az utóbbinak és az erődítményeknek tervező mestere alighanem ugyanaz az ember: a feljebb említett SANDRO mester volt. Bizonyos, hogy ez utóbbi különb várépítő lehetett, mint művész s Perényi és kortársai a mohácsi vész óta csaknem szakadatlan fegyvercsörgés közepette szintén fontosabbnak tartották az erődítményeket, mint palotáik művészi diszítését.

Németországban a harmincéves háború minden művészi tevékenységet megbénított. Magyarországon a két századon át szinte szakadatlan török veszedelem s belső harcok ellenére, szerény határok között ugyan, de tovább fejlődik a renaissance-művészet s szerény eszközeivel is annyi leleményességről, jó ízlésről és eredetiségről tanuskodik, hogy bármily megviselt állapotban maradtak is ránk sokáig nem méltányolt és ugyancsak félreismert emlékei, érdeklődésünkre nem

370. kép. Részlet a gyergyószárhegyi kastély oromfalából. (XVII. század.)

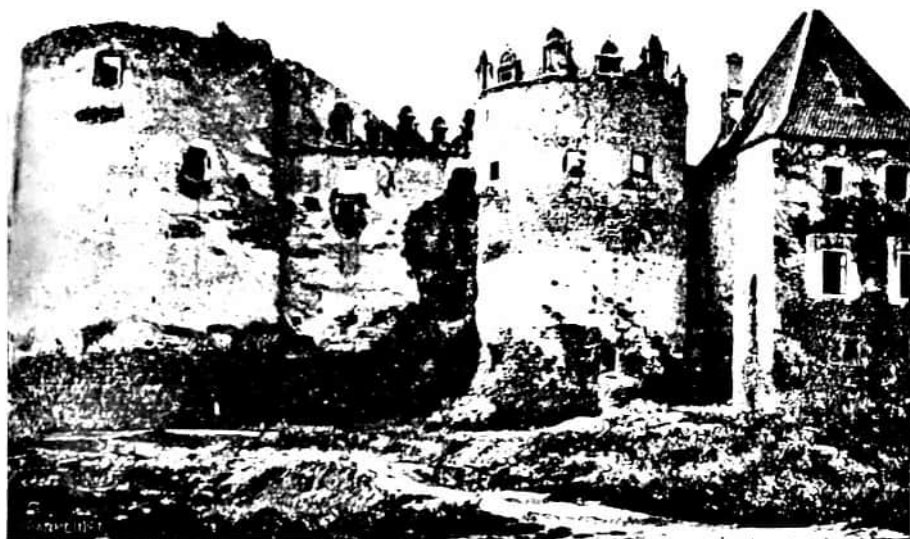
kevésbé méltók, mint a renaissance-építészet francia, németalföldi vagy német változatai.

A XVI. század folyamán főleg a török ellen olasz rendszerben nagy számmal tervezett várak építésének hírére itáliai, de főleg északitáliai építőmesterek és kőfaragók csapatostul kerülnek hozzánk. Ezeknek, mint láttuk, már Mátyás király korától fogva egyházi és városi építkezéseinknél is jelentős a szerepük. A hazájuktól elütő viszonyokhoz alkalmazkodva, ők teremtik meg nálunk a renaissance-építészetnek azt az új változatát, amelyet leginkább itt ránk maradt emlékeinél

371. kép. A bethlentelvi Thurzó kastély. (XVI. század.)

fogva felsőmagyarországi renaissancenak nevezünk, amely azonban Lengyelországban, Csehországban és Sziléziában s egyes maradványok bizonyossága szerint Erdélyben és Magyarországnak a török hódoltságtól ment maradt nyugati vidékein is elterjedt. Nálunk leginkább a városok karolták föl.

372. kép. A késmárki Thököly vár bástyái. XVI. század.

A török hódoltság miatt földönfutóvá lett alföldi lakosság s különösen ennek mesterséget űző része a XVI. századtól kezdve egyre nagyobb rajokban szállja meg falakkal övezett felvidéki városainkat s letelepedése nyomában jórészt csakhamar meg is magyarosítja ezeknek túlnyomóan német lakosságát. A lakóik számában gyarapodott, a háborús politikai viszonyoktól függetlenül önmagukat kormányzó városainkban a réginél talán még fokozottabb közgazdasági és kulturális élet pezsdül föl. A művészet is új életre lendül. A városok piacán egész házsorok épülnek ujjonnan, a középkori lakóházakat is az új stílusban alakítják

373. kép. A késmárki horangtorony 1591-ből.

sorakozó, keleti jellegű fantasztikus ornok Velencének XV. századbeli palotáin gyakoriak s a felsőmagyarországi renaissance-építészet rendszerének csiréit többek közt a velencei Procuratie Vecchie homlokzatán is megtaláljuk, melyet 1480-ban kezdtek építeni. Tekintve a sokféle és szoros összeköttetést, amelyben Magyarország a török hódoltság koráig Velencével állott, alig tehetjük föl, hogy amikor a részletekben a velencei renaissance hatása nálunk a XVI. században már általános, a homlokzat alakításában ez csak félszáz év múlva érvényesült volna. S csakugyan van egy emlékünknél, amelyről csonkasága ellenére ki tudjuk mutatni, hogy már a XVI. század elején emeletnyi magas oromfala volt s ennek párkányát fantasztikus ornok koszorúzták. Besztercebánya régi városháza ez, amely az 1500. évi tűzvész után épült fel ily alakban. Mai állapotát 369. képünk mutatja. Régi alakjában az épülettel szemben a besztercebányai

át. A háborúk viharai közepette gyakori tűzvészek miatt mindenekelőtt a középkorban általános magas ház-tetőket szedik le s ezek helyébe árktot formáló, alacsony, kettős félereszű tetőt raknak, amelyet ismét mind a négy oldalán emeletnyi magas tűzfalak zárnak körül. A homlokzat oromfala arkaturás tagozást nyer, párkányán rendkívül változatosan cifrázott ormok sorakoznak. A gyöngén tagozott homlokzat művészi hatását a falmezőket csipkeszerűen végesvégig ellepő falba karcolt sgrafitto-diszitással fokozzák, amelynek apránként egyre sajátosabbá váló motívumai a stukkó-művű diszítő szobrászatban, az ötvösség, himzés és egyéb technikák alkotásain is általánosan elterjednek.

Az attikaszerű magas oromfal, többnyire az első emelet ablakos falával egy síkot alkotva s a tetején

374.—375. kép. A friesi kastély és részlet sgraffito díszítéséből. (XVII. század.)

vártemplom külső falába rakott fülkében az Olajfák hegyét ábrázoló dombormű hátterén, a baloldali sarokban láthatjuk. Ezt a domborművet az 1505-ben meghalt Königsberger (Ujbányai) Mihály tekintélyes bányapolgár költségén faragták s több mint valószínű, hogy ennek halála évében már készen volt. A besztercebányai pretoriumon kívül, az a körülmény is kizárja felsőmagyarországi renaissance-stílusunk Lengyelországból való átszivárgásának valószínűségét, hogy I. Zsigmond lengyel király csak ez időtájt kísérli meg országában a renaissance meghonosítását a Magyarországból behívott mesterekkel. Az azonban bizonyos, hogy a renaissance-építészet ez új változatát nálunk is, Lengyelországban is

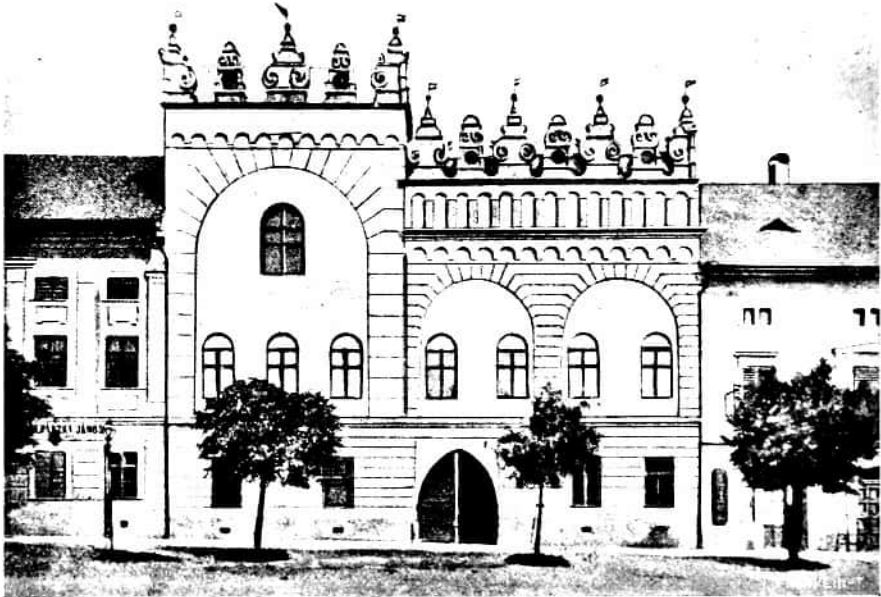
376. kép. Renaissance épületek Eperjesen. (XVII. század.)

olaszok honosították meg, akik hazájuk renaissance-művészetének kincseit aprópénzre váltva, a XVI. században egész Európát bejárták.

A régi Lengyelország területén a legrégebbi ilyenmű emlék a poseni városháza 1536-ban épült s mestere a lombardiai származású GIAMBETTISTA DE QUADRO volt. A krakói posztócsarnokot GIOVANNI MARIA PADOVANO 1557-ben építette. Magyarországon a bártfai Szt. Egyed-templom előcsarnokának újabban lebontott homlokzatát a város részéről szerződésükben kikötött hasonló renaissance-stílusban a luganói LAJOS és BERNÁT nevű kőművesek 1564-ben építették. Ugyanebben az évben alakítja át a szintén luganói PÉTER mester, a ki már ekkor lembergi polgár, a beszterceiek templomát Erdélyben; homlokzatán a nyeregtetőnek megfelelően háromszögletes oromfalat emel, ezt azonban a felsőmagyarországi renaissance-

stílusban általános ékítő apparátussal diszíti. Erdély szórványosan ránk maradt ily stílű profán emlékei sorában a gyergyószárhelyi gróf Lázár-féle kastély a legérdekesebb, mely elrendezésében a sárosszegyei Frics kastélyára emlékeztet, ormfala részletét 370. képünkön Szinte Gábor szivességéből közölhetjük.

A régi Lengyelországban az árkot formáló kettős félereszű tető s a homlokzat ennek megfelelő alakja a XVII. század végéig megtartja velencei jellegét, kevés változatosságot mutat s nem is válik általánossá. Magyarországon a ránk maradt emlékek tömegének bizonyossága szerint, amely pedig az erre valló nyomok

377. kép. Renaissance-ház Lócsén. (XVII. század.)

után itélve, az elpusztultaknak csak csekély része, a renaissance-épületeknek ez a típusa már a XVI. század második felében sajátos vonásokat is tükröztet vissza, a XVII. században építkezéseinkben csaknem kizárólagossá válik s diszítésében a renaissancet követő korszakok stílusát visszatükröztetve a múlt század elejéig, tehát háromszáz esztendőig élt és fejlődött.

Az ötletekben kifogyhatatlan leleményesség, amely ezen hosszú idő alatt építőmestereink tevékenységében nyilvánul s amellyel a harcias korban a védelmi szempontokat a fejlettebb kényelmi igényekkel s a művészi követelményekkel összeegyeztetik, valósággal bámulatra méltó. Ha lényegében véve az épületek viszonyainknak megfelelő szerkezete alig, diszítésük elemeinek jellege is csak az uralkodó stílusok hatásának megfelelően módosul; a tetőt elrejtő ormfal

tagozásában, a diszitó és az ékitményes elemek csoportosításában egyéniségük igen változatosan érvényesül, úgy hogy ebben a tekintetben megmaradt műemlékeink mindegyike valóságos típus, részletei elrendezésében egyik sem ismétli a másikat.

A török hódoltságához közeleső vidékeken, amelyek leginkább ki voltak téve a martalóc csapatok garázdálkodásának, falusi kastélyokon és udvarházakon a renaissancenak ez a rendszere nem egyszer bámulatra méltó módon fortélyos védelmi művekkel párosul. A hajniki kastély Zólyom megyében például, belsejében minden kényelemmel berendezett lakályos emeletes épület; homlokzatai középen egy-egy négyszögletes rizalitszerű bástyatorony ugrik ki derűs, ablakos erkélyekkel. Az ablakok alatt azonban szinte elrejtve csapóajtós lőrészek vannak, amelyeken át a kastélyt mindenfelől pompásan lehetett hirtelen támadások ellen megvédeni. Azonfölül bejárata fölött az oromfal kőből faragott szurokontó kast foglal magában, amelyhez közvetlenül az emeleti konyha kemencéje mellől vezet föl a padláslépcső. Az alsómicinyei kastély, szintén Zólyom megyében, 1667-ben domb tetején épült, négy lőréses sarokbástyával, derűs lépcsős feljáróval, amelyre azonban a bejárat mellett kétfelől szintén lőrészek ásítanak. A völgy felé néző homlokzatán az emeleten végig félköríves nyílt loggia húzódik, sarkában cifrán faragott kandallóval, amely az itt nyáron nem egyszer hűvös estéken is lehetővé tette a szabadban való mulatozást. A micinyei kastélyt a XVIII. század végén, mint hasonló épületeink zömét, átalakították s Mansarde-tetővel fedték be. A hajniki kastély oromfalairól is lekopott a régi sgraffittó-diszítés.

Szintén megviselt állapotban, de régi diszítésüknek még ma is számottevő maradványaival renaissance-építészetünknek ezt a változatát határszéli vármegyéink, főleg Szepes- és Sáros megye emlékei tükröztetik vissza a leghivebben s ezek sorában egyaránt vannak várak, falusi kastélyok, udvarházak, városi lakóházak, templomtornyok és különálló harangtornyok.

Bizonyos, hogy oly nagyszabású, építészeti tagozásukkal és diszítésük stílusának tisztaságával egyaránt kiváló monumentális alkotásokat ezek sorában nem találunk, mint aminőket az olasz renaissance-építészet s ennek külföldi változatai fölmutatnak. De a ránk maradt emlékek nem is hatalmas uralkodóknak s ezekkel gazdagságuk révén versenyezni képes bőkezű macenásoknak köszön-

378. kép. Renaissance-udvar Lőcsén.

hetik építésüket. Tulajdonosaik többnyire szerény viszonyok között élő vidéki nemesek, vagy városi polgárok voltak, alkotóik pedig az antik klasszikus formáknak az olasz renaissance által terjesztett hatását csak többszörös közvetítés útján s így szerfölött meggyöngítve érző, szűk látókörű, ám művészi lelkű mesteremberek. Ezek szerény tehetségük s a külföldiekénél kevésbé tökéletes kiképzetésük miatt maguk sem tartottak számot a halhatatlanságra. Elismerésünkre mindazonáltal a legnagyobb mértékben érdemesek, mert Magyarországnak

379. kép. Renaissance-udvar Lőcsén.

a török hódoltságtól menten maradt részében ugyan, szinte szakadatlan nemzeti harcaink miatt azonban itt is a legvirágosabb korszakában nemesebb ideálokért való hevülésüknek sok, a művészettörténelem szempontjából véve is figyelemre méltó példáját adták. S bizvást föltehetjük, hogy kedvezőbb körülmények között renaissance-építészetünknek ez a barok korban is szívósan tovább élő változata époly egyetemes művészettörténelmi jelentőséghez jutott volna, mint aminővel például a hatalmas uralkodók és hatalmas nemzet istápolta francia renaissance-építészet ért el.

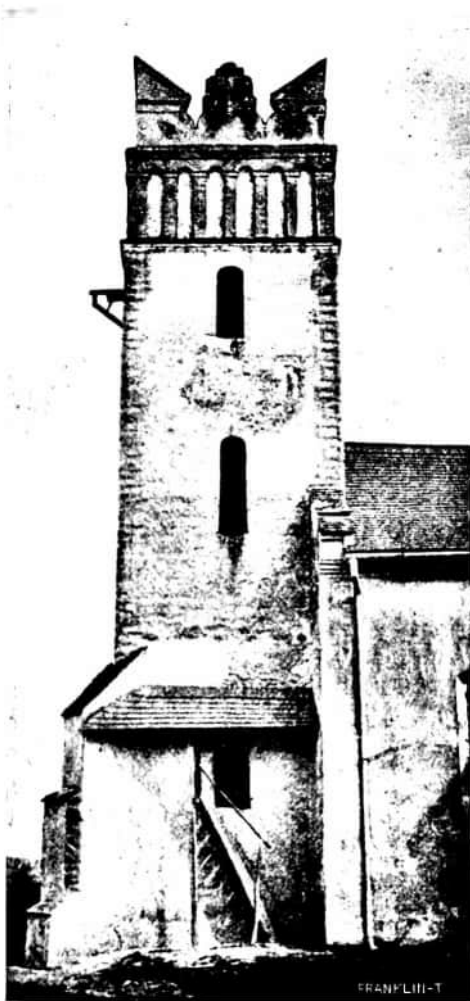
A felsőmagyarországi renaissance-építészet ránk maradt emlékei közül, amelyekről megállapítható vagy legalább is valószínű, hogy hazai mesterek művei, a bethlenfalvi kastély a legrégebb, amelyet a Thurzók, ez az ősi magyar szepességi

lándzsás család 1564-ben, tehát a Bártfa és Beszterce kapcsán feljebb említett olasz mesterek működésével egy időben építtettek. A tagozatlan négyszögletes épületen (371. kép) kőkeresztes ablakokat látunk s emeletnyi magas oromfalat, amelynek sgraffitóiból már csak nyomok maradtak fenn s amelynek oromkoronája itt még a középkori olasz várormokra emlékeztet. Ez utóbbiak legrégebb példái nálunk az Anjouk-korabeli zólyomi váron maradtak ránk s felsőmagyarországi renaissance-emlékeinken idők folyamán egyre fantasztikusabb alakot mutatnak. A XVI. század vége felé épült késmárki Thököly-vár (372. kép) s a nagyecseri kastély ormai négyszögletes fülkék, amelyeket a renaissance-palmettákra

emlékeztető csomókkal ékes félkörívek tetőznek be s amelyeknek csigás végződésű köríves szárnyak kölcsönöznek piramisszerű jelleget. A késmárki Thököly-vár egykor legpompásabb épületeink egyike volt. Tojásdad alakban tovahúzódo körfalát véges-végig ilyen ormok, ezek koronája alatt az attikát remek hatású akantus lombos sgraffító-arabeszkek díszítették, amelyek maradványai egyik-másik bástyán még ma is láthatók. A falakon belül ezekhez építve a paloták és istállók sora húzódozott, amelyek mesés művészi fényéről egykorú írók csodás dolgokat írnak. Thököly Imre fejedelem nótapöre után a vár ingó műkincseit tizenhat társzekéren hurcolták Bécsbe. Ma az 1657-ben épült várkápolna bemeszelt stukkóival egyetlen épészlete. A várkastély mintájára épült a késmárki plébánia-templom harangtornya, amelynek sgraffítói 1591-ből igen szép példáját adják annak, mint pótolták ezekkel régi mestereink a téglából falazott épületeken a jelentősebb architektonikus tagozás hiányát (373. kép). A harangtorony sarkait sgraffítótagozás, ablakait ugyanily technikájú pompás keret díszíti, oromfalát félköríves keretekbe foglalt arabeszkek, amelyek indáiba más emlékeinken nem egyszer rendkívül finomsággal rajzolt emberi alakok is szövődnek. Így a nagyőri harangtorony gyönyörű frizén 1623-ból, amelynek alakjai vadászjelenetet ábrázolnak a XVI. századbeli német kismesterek rézmetszeteinek modorában.

A német renaissance motívumai egyébként a török hódoltság miatt Itáliától ekkor már teljesen elzárt iparművészetünk révén díszítő művészetünkben egyre nagyobb mértékben terjednek el. Mindazonáltal nem hiányoznak ebben a nemzeti tárgyak és a keleti jellegű motívumok sem s renaissance-építészetünk általános hatása mindvégig elűt a németektől.

A Sorger Mihálytól 1623-ban épített fricsi kastély arkaturáiban az egyik

380. kép. A szinyei templom tornya 1626-ból.

sarokbástyán a sgraffitók mestere AXMAN MÁRTON 1630-ban a korabeli magyar társadalom főbb típusait, ezek között a lantos diákot is megörökítette. (374. és 375. kép a XXXIII. táblán.) XVII. századbeli emlékeinken főleg Eperjesen a sgraffitó-maradványok s a stukkómennyezetek virágmotívumai az egykorú magyaros ízlésű himzéseinken levőkkel azonosak.

Városainkban a felsőmagyarországi renaissance a XVII. században éri el virágzása teljességét. Eperjesen még ma is egész házsorok láthatók ebben a stílusban (376. kép). Lőcsén az úgynevezett Thurzó-ház stílusunk legjellemzőbb példája (377. kép); ugyanitt egész sor renaissance-udvar is maradt ránk (378. és 379. kép), mely minden egyszerűsége mellett is az északitaliai renaissance derűjét tükrözteti vissza. Hogy mennyire megkedvelte ez a fegyvercsörgéstől zajos kor a középkori

381. kép. Egy eperjesi épület barok oromfala.

várbástyák ormaira emlékeztető falkoronát, ennek semmi sem élénkebb bizonyossága, mint az, hogy még a templomok testével egybeépült tornyokon is általános elterjedt, ahová pedig nem igen illik. A legszebb ilyen tornyunk a színyi Sárosmegyében, ez 1626-ban épült. (380. kép.) A városi házakon vesz föl stílusunk határozottabb barok elemeket, amelyekről az építészet nálunk épügy, mint Nyugat-Európa protestáns országaiiban szinte a XVII. század második feléig szigorúan elzárkózott. (381. kép.) Az emeletnyi magas oromfalat a XVII. század második felében kezdik Eperjesen és Lőcsén erőteljesebben kiugró féloszlopokkal tagozni, az oromfal köríves nyílásaiba rakott urnákkal díszíteni. A fantasztikus

ormokból összerótt korona is mindinkább elmarad, s helyét delínek, hermák, urnák, gömbalakú díszítések vagy barok alakítású tagozatok foglalják el.

Általában a felsőmagyarországi renaissance-építészet nálunk a protestáns kor sajátos stílje volt. Virágzása ennek virágzásával esik egybe, vége is a nemzeti függetlenségért és a vallásszabadságért folytatott küzdelmek bukásával s szinte évszámnyi pontossággal mondhatjuk: 1711-ben következett be. Amennyiben legjellemzőbb vonása az emeletnyi magas oromfal, helyel-közzel, mint például Eperjesen, a XVIII. században is tovább él, de ekkor már határozottabban tükrözteti vissza az egymást követő egykorú stílusok jellemét s ebben a tekintetben imént említett városunkban nemcsak barok, de ugyanily szerkezetű rokokó és copfstíliú épületeket is megkülönböztethetünk; a legutóbbiak már a XIX. század elejéről valók.

Renaissancekori szobrászatunk és festészetünk java emlékei az építészetiekkel együtt szinte nyom nélkül elenyésztek. De egy-egy újabban felszínre kerülő díszítő-

részlet is azt bizonyítja, hogy szobrászaink már a XVI. század első felében sok szeretettel karolták föl az olasz renaissance formáit és motívumait. A kolozsvári szent Mihály-templom sekrestyéjének ajtaja 1528-ból KOLOZSVÁRI JÁNOS mester műve, aki ezen, az ajtó ormában, magát is megörökítette. (382. kép.) Az olasz renaissance formáiban dúskáló kedvét ezen a munkán kellő architektónikus érzék nem fegyelmezte. Innen látszólagos rokonsága a német renaissance hasonló szabású emlékeivel, amelyekhez azonban alig van köze.

Csak írott források szólnak arról, hogy miként Mátyás király udvarában, későbbi erdélyi fejedelmeink s más főuraink várait és kastélyait is szobrok és falképek díszítették, melyek nem egyszer nemzeti hőseinket s történelmünk kiválóbb eseményeit is megörökítették. A budai királyi vár leírásával kapcsolatban Mátyás korabeli forrásaink nem egy monumentális bronzszoborról emlékeznek meg. A vár kapuja mellett jobbról-balról Bonfini szerint hadijelvényekkel díszített talapzaton egy-egy mezitelen harcos ércszobra állott. A vár első udvarát Zsigmond király lovasszobra díszítette, a várpalota udvarát Hunyadi Jánosnak, Mátyás királynak és Hunyadi Lászlónak valószínűleg szintén bronzból öntött álló alakja. Az egyik udvar közepén márványkút állott, tetején a föltürt ruhájú Pallas sisakos alakjával. A Frisspalota bronzkapujának domborművei Herakles tizenkét munkáját

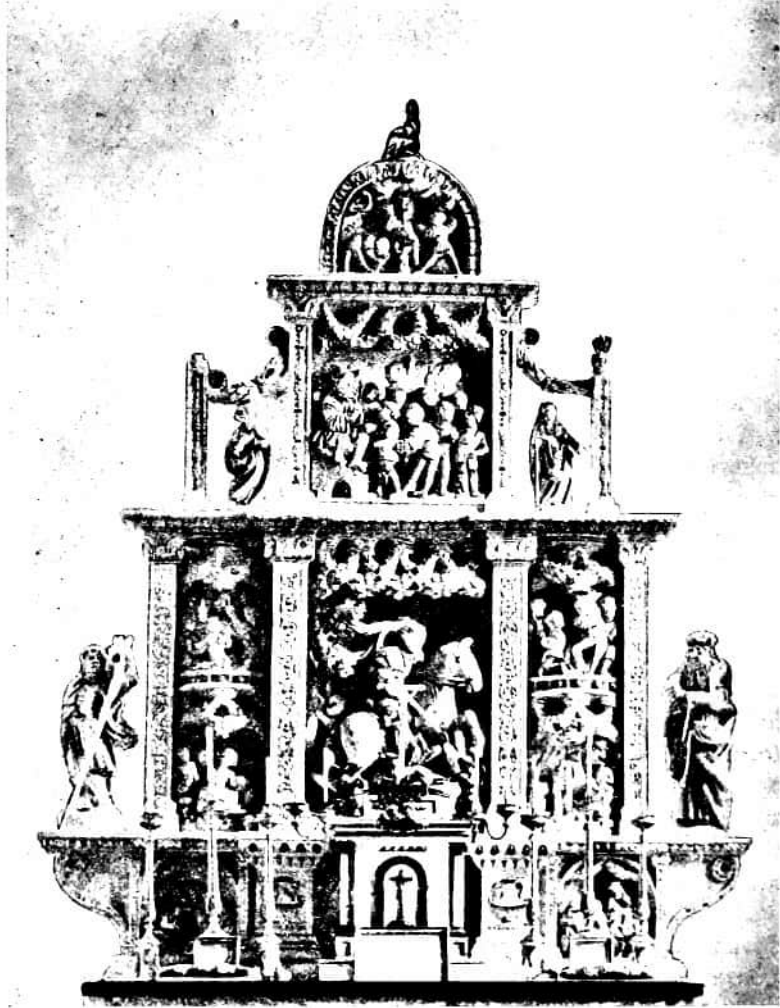

382. kép. A kolozsvári Szt. Mihály-templom sekrestyéjének ajtaja.

ábrázolták, szabadon álló kétágú márványlépcsőjét bronzkandeláberek díszítették.

Ezeknek a bronzból öntött szobrászati emlékeknek egy részét Buda elfoglalása nyomában a törökök Konstantinápolyba hurcolták el diadalmi jelnek. A konstantinápolyi Szófia-templomban még ma is látható korai renaissance-stílusú bronzkandeláberek minden bizonnyal Budáról valók. Három nagyméretű, XVI. századbeli forrásaink szerint Dianát, Heraklest és Apollót ábrázoló bronzszobrot

Budáról a törökök a konstantinápolyi hippodromban állították föl, a hol ez 1536-ig állott. Egy francia metszet Gabriel d'Aramont követ 1547. évi keleti útleírásában, a hippodrom terén háttól egymáshoz támasztva hármasszlop tetején ábrázolja ezeket a szobrokat.

383. kép. A pozsonyszentgyörgyi templom főoltára. (XVI. század)

A középkor végén szobrászatunk a legtöbb földathoz szárnyas oltárok faragása révén jutott. Ezek a XVI. század elején régi szerkezetüket megtartva, ornamentális fölszerelésükben egyre több renaissance-stilű motívumot mutatnak. Már egészen renaissance stílű a köcei Szent Jakab-templomban Szent Anna és

a Szent Jánosok oltára, mely utóbbi Henckl János löcsei plébánosnak, Mária királyné udvari papjának bőkezűségéből 1520-ban készült. Fából faragott emlékeken kívül azonban akkor kőoltárok is készültek nálunk. Az esztergomi Bakóczkápolna már említett s ANDREA FERUCCITÓL való márványoltáran kívül a legérdekesebb ilyen emlékünk a XVI. század első negyedéből a pozsony-szentgyörgyi plébániatemplom fehér mészkőből faragott főoltára, amelynek szerkezete nagyjában

még mindig a fából faragott szárnyas oltárokra emlékeztet; csak szárnyait pótolják renaissance-pillérek közé foglalt mozdulatlan fülkék. (383. kép.) Ezekben két-két dombormű Szent György életéből ábrázol négy jelenetet. A középső nagy fülkét a sárkányölő szent lovas alakja tölti ki. A predellát domborművek s kiugró két sarkán szobrok díszítik. Az oltár orma is a fából faragott oltárok hatására vall: középső félköríves orommal betetözött s szintén domborműves fülkéjét a két-felől szabadon álló, fialaszerű renaissance pillérrel levélfüzérek kötik össze. Ez utóbbiak alatt s az orom tetején egy-egy szobrocska áll.

A reformáció az oltárok faragásának 1530 körül nálunk jó időre véget vet s a szobrászat jóformán csak a siremlékek révén jut feladatokhoz. Ezek javarésze viharos századaink folyamán szintén elenyészett. A gyulafehérvári székesegyházat erdélyi fejedelmek temetkezési helyét, hajdanában mintegy ötven siremlék díszítette. Napjainkig alig tíz maradt itt fenn, ez is igen megrongált és öbnyire földült állapotban, mint a Hunyadiaknak még XV. századbeli siremlékei. Mint

legkiválóbb ilyenemű emlékeink még a XVII. században is, Izabella királyné gyulafehérvári siremléke négyszögletes kőkoporsó tetején fekvő helyzetben ábrázolja az elhunyt alakját. A tumba egyik hosszanti oldallapját az irgalmas szamaritanus történetét ábrázoló dombormű díszíti. Ennek festői felfogása, aprólékosan részletező előadása sajtóságos provincializmust mutat, mint a királyné nyugvó alakjának szintén minuciózus gondtal részletezett, de arányaiban elhibázott formái is. Jóval ügyesebbek a tumba antik formájú éktményekkel díszített párkányai

384. kép. Apafi György főispán siremlékének fedőlapja.

és sarokpilaszterei. János Zsigmond fejedelem siremléke 1571-ből hasonló szabású, de mellső hosszanti oldalának trofeumos pilaszterek közé foglalt domborműve várostromot ábrázol. A tumbák ékítményes részei a XVI. században s a XVII. századnak szinte végéig nálunk mindenütt renaissance stílusúak, csak csoportosításuk módja s a domborművű alakok tartása és ruhájuk redőzése mutat egyre szembetűnőbb barokk vonásokat. A középkori elrendezéshez és felfogáshoz való ragaszkodásnak érdekes kései példája Thurzó Szaniszló siremléke (†1625) a lőcsei Szent Jakab-templomban. A renaissance ékítő motívumoknak már elfajult, de barokknak mégsem mondható példáival Apafi György almakeréki siremlékén találkozunk, amely ma a Nemzeti Múzeumban látható. (384. kép.) Ez is tumbaalakú s tetején emblemmel átszőtt szőlőlombok között ábrázolja Apafi Mihály fejedelem édes apját, egyik keskenyebb oldalán igen kedves hatású domborműben ennek három fiatalon elhunyt gyermekét. (385. kép.) A tumba letompított négy sarkának fülkéiben allegorikus alakok láthatók. A siremlék NICOLAI ILLÉS nagyszombeni szobrász mesteri műve s 1638 körül készült. Hasonló stílusú, de más típusú siremlék a XVII. századból NICOLAI ILLÉS mestertől és másoktól még nem egy maradt ránk Nagyszomben, Brassó és Segesvár templomaiban. Ezek epitáfiumszerűen befalazva, hosszú feliratok kíséretében, köből faragott ékítmények keretében, egész alakban vagy derékig ábrázolják az elhunytak domborművű alakját s többnyire színezettek is. Izabella királyné sírjának kibebíttet egyszerű mása Pathóczy Zsófiának emléke 1583-ból a küküllővári református templomban. Elrendezésével Apafi György siremlékére emlékeztet Sükösd György kőkoporsója 1632-ből, mely a nagyteremi református templomból került a kolozsvári Erdélyi Múzeumba s felirata szerint DIÓSZEGI PÉTER szobrász műve.

Felsőmagyarországon a kőkoporsó alakú siremlékek száma kisebb, mint Erdélyben, de az epitáfiumok ott jóval finomabb kivitelűek. Így Pozsonyszentgyörgy templomában Mordax kapitány XVI. századbeli epitáfiuma, Pozsonyban Erdődy Anna siremléke, mely utóbbi feszület előtt térdepelve ábrázolja férjével együtt az elhunytat. Ezek az epitáfiumok német mintára készültek, aminthogy Miksa király kútja Pozsonyban 1572-ből, szintén a német renaissance hatását mutatja. Ez utóbbi érvényesül a XVI—XVII századból különösen a Szepesség templomaiban ránkmaradt fából faragott epitáfiumokon, amelyeken a szobrászat és festészet ismét egyforma mértékben jut szóhoz. A képirásnak egyébként a halotti kultusz nálunk a XVI—XVII. században az elhunytat ravatalán ábrázoló képek divatja révén is juttatott szerepet. XVI—XVII. századbeli festészetünkről összefoglaló képet azonban ma még alig rajzolhatunk.

Idevágó fennmaradt emlékeink egy része még föl kutatásra vár, amit épúgy, miként a középkorban és a renaissance korában egyaránt virágzó iparművészetünk összefoglaló tüzetesebb méltatását csak az eddiginél nagyobb számmal és egymással váltva dolgozó erők tervszerű munkája esetén várhatunk. Az eddigi ismert adatok felhasználásával iparművészetünk régi jelentőségét megállapítani a Ráth György szerkesztésében megjelent Az iparművészet könyve című három kötetes munka kísérlette meg, Hajdan virágzó és európai hírű ötvösségünk tör-

ténetének egyes fejezeteit, különösen a XV. századbeli sodronyos zománkra s a későbbi festett vagy erdélyi zománkra vonatkozókat kiváltképen Hampel József kutatásainak köszönhetjük. Mihalik József is irt idevágó alapvető munkákat. Ballagi Aladár tette közzé Kecskeméti W. Péter XVII. századbeli mesterünk ötvöskönyvét, mely középkori hagyományokban gyökerező ötvösségünk mivelti-
nek intelligenciájára vet élénk fényt. Ötvöseink közül a XIV. századtól kezdve a XVII. század végéig nem egy a külföldi udvarok szolgálatában is megbecsült mester. Hasonlóképen jó hírük van bronzöntő és vasműveseinknek. A XVI. századtól kezdve azonban, amikor ez utóbbiak főhivatása az ágyúöntés és fegyverkovácsolás lesz, a számottevő művészi emlék egyre kevesebb s ez is német minták befolyására vall, mint XVI.—XVII. századbeli butoraink is. Sok eredetiséget mutatnak keleti motívumokban gazdag himzéseink, amelyek készítésével a XVII. század végéig céhbeli himvarrók is foglalkoztak. Inkább házi ipari jellegű volt csipkeverésünk és az ezzel rokon technikák, mint aminő a himzett rece, a szálvonással varrott munka (zsubrikolás), amelyek a XVI. század derekán nálunk már széltében elterjedtek s virágzásukat a XVII. században érték el. Voltak művészies mintákat fölhasználó takácsaink, volt virágzó keramikánk, volt történetével a XIV. századig visszanyúló üveggyártásunk s számottevő könyvkötésünk is; mindezen technikáink műtörténelmi jelentőségének tüzetes megállapítása a jövő feladata.

DIVALD KORNÉL.

385. kép. Apań György sírelmének mellső keskenyebb oldala.